

Љиљана ВУЈАДИНОВИЋ

РУРАЛИЗАЦИЈА ГРАДОВА У ПОСЛИЈЕРАТНОМ ПЕРИОДУ КАО ПОСЉЕДИЦА ИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈЕ

Послијератни период карактерисао је снажан процес индустријализације, праћен бурном динамиком и тенденцијом територијалне концепције. „Сам процес индустријализације одвијао се у спрези стихијности и примјене неких економских принципа и метода кроз њихову наизмјеничну превагу”.(1) Посљедице ових карактеристика су брза урбанизација и тенденција централизоване урбанизације, што је проузроковало рурализацију градова, а што се јесно може операционализовати на разне начине: на нивоу урбаних агрегата, кроз структуру друштвених група и њихове међусобне односе и слично; значи и квалитативно и квантитативно.

М. Каstell инсистира на томе да је брза урбанизација пољедица индустријализације јер индустријализацију види као директно утемељење капитализма. Чињеница је да се у многим земљама у развоју урбанизација јавља и када се не може говорити о индустријализацији као снажном покретачу друштвених токова.

У Југославији је рурални егзодус био најизразитији у раздобљу од 1945. до почетка шездесетих година. У рат је Југославија ушла као изразито пољопривредна земља, са слабом индустријом па је аграрна пренасељеност била присутна готово у свим крајевима. Из рата се изашло, с претежно пољопривредним становништвом и с унутрашњом малом индустријском привредом. Планови нове државе су, у складу с тада важећим социјалистичким нормама, предвиђали развој индустрије, нарочито тешке, колективизацију или подруштвљавање приватног сектора пољопривреде, укидање разлике између села и градова итд. Индустријски развој је био заснован

на екстензивном запошљавању неквалификоване и полуквалификоване радне снаге са села.

Посљедице стихијне миграције село – град умногоме су допринијеле рурализацији градова, што се¹ манифестовало како у физиономији, тако и у друштвеној структури, изградњи тзв. дивљих насеља. То је обилк компромиса, у конфликту између захтијева урбаног друштва и дубоко укоријењених обичаја и навика традиционалног сеоског живота. Домаћинства таквих насеља задржавају, уз урбана занимања неких од чланова, и рурална занимања којим се углавном баве чланови домаћинства изван радног континента.

Миграција је јачала међузависност односа између села и града, али није придносила смањењу неједнакости између руралног и урбаног простора. Другим ријечима, миграција је утицала на хомогенизацију руралних и хетерогенизацију урбаних подручја. У руралним, пасивизираним дијеловима земље остало је неактивно и стратешко, феминизирано становништво, немоћно да настави да се бави пољопривредом као примарном активношћу, а млађе активније становништво је населило градове, живјећи низ година у параурбаном стандарду. Подстицање даљег процеса рурализације села доводило је до даље рурализације градова, што је проузроковало настајање такозваних нових насеља (насеља – „спавоница“) као оних принципијелних рјешења која је требало да у што краћем времену дају могућност што већем броју људи за становање на што мањем простору. Изградња нових насеља довела је до неочекиване посљедице, да су сва нова насеља постепено постала „нови градови“ те да су сви међусобно постали слични.

Проблем индустријализације и урбанизације, као израз одређеног степена и облика капитализације, различито се манифестује у појединим срединама. Примјер субстандардног начина живљења добро говори о томе. Сламизација у развијеним земљама пратећа је појава још од првих тренутака индустријализацијом изазваних притисака на град. Тај проблем у земљама попут наше најчешће има специфичну димензију и облик тзв. бесправне стамбене изградње.

Доминантна улога индустријских дјелатности утицала је на рурализацију градова, а као примјер можемо узети град Никшић. С обзиром на чињеницу да је, у склопу раноиндустријског модела развоја,

¹ Живковић М. (1981): *Прилог југословенској урбаној социологији*, Београд, Завод за организацију пословања и образовања кадрова – Београд, стр. 134.

могао задовољити првенствено групе с нижим социјалним и цивилизацијским аспирацијама, а и због одсутности тржишне регулације токова радне снаге у ширем друштвеном оквиру, Никшић је, у демографском погледу, црпио најприје своју руралну субрегионалну околину. То је довело до замирања мреже насеља у општини, стварања неколико приградских жаришта, те до неселективног, просторног ширења самог града. Прилив нове радне снаге руралног поријекла условљен је више императивом индустријализације неголи стварним развојним околностима, што је довело до веће концентрације неписменог становништва у граду, или функционално неписменог.

Индустријска идеологија манифестовала се у социјалистичком развоју наших градова не само у обликовању простора, већ и у многим сферама породичног и друштвеног живота.

Индустријализација је издиференцирала двије врсте породица и то индустријску породицу и параурбану мјешовиту породицу. Индустријска породица је свој сопствени опстанак утемељила у индустријском раду и типовима покретљивости које његови модели нуде. Мјешовита породица није била тако радикална. Смјештајући се на спољњем градском прстену, без формираног урбаног стандарда, она је видјела у пољопривреди и индустрији два паралелна и синхрона извора опстанка.

Процес преображаја начина живљења није једносмјеран. Истовремено, мада не истог интензитета и брзине, постоји и снажан реципрочан утицај села на град. Историјска повезаност која постоји између два еколошка облика одражава се и у процесу рурализације. У питању је пратећа појава процеса урбанизације. Она се, међутим, не читује само у претежној структури досељеног становништва већ прије свега у преношењу и дјелмичном ремоделовању руралних образаца живљења.

Полазећи од чињенице да је у нашим социјалистичким градовима индустријализација била најјача магнетна сила, која је запошљавала вишак сеоског становништва, градови су добијали индустријску структуру и у њима је, нарочито четврт вијека иза Другог свјетског рата, рурални менталитет успијевао да надвлада дио „старосједјелачког супстрата” града. Иза идеја партијске државе о индустријализацији није стајала идеја о ограниченој урбанизацији. На скоро свим хијерархијским нивоима државног апарата функционисали су кадрови са особинама руралног менталитета. Фаворизовање „људи из народа”, често праћено њиховом неадаптибилношћу, као

и превладавање индустријске свијести, потискивали су грађанску свијест, што се рефлектовало на развој градова, тј. на њихову рурализацију.

Недовољо осмишљена концентрација индустрије у градовима и њена немодерна структура створили су од руралног залеђа базене за регрутацију радне снаге. Њихово смјештање у градове, од првобитних радничких насеља, развило се у масовно грађена насеља колективног типа. „У таквом резиденцијалном амбијенту већина новопридошлог становништва стицало је своје прво урбано искуство и, разумије се, у њега неминовно уносила рурални начин живота. Те руралне наслаге постале су (на жалост и остале све до данас) његова стандардна обележја. У већини наших градова јасно се распознавала провинцијална урбаност (која се често преплитала са паланачким менталитетом). Судар са нападном индустријализацијом и сусрет са виолентном урбанизацијом имали су одраза на потискивање речене урбаности.” (2) У готово свим сегментима друштвеног живота манифестовале су се последице индустријализације: у односу према институцијама, култури (посебно према њеним урбаним обиљежјима), односу према простору, урбаном и архитектонском наслеђу, начину комуникације итд. Многољудност, социјална и свака друга хетерогеност, „производиле” су разне врсте неуспешности, што је оставило снажан печат на раст и развој наших градова, тако да је рурално често доминирало са свим својим већ реченим пратећим појавама.

Период транзиције, у којем смо се стицајем околности нашли на самом почетку деведесетих, у свим својим појавним сегментима, потврдио је колико су доминантни рурални над урбаним облицима организације и функционисања друштва. Индустријализацију је замијенило предузетништво које се појавило као нови – лош „квалитет” у девастирању градског простора. Нарушавање затечених амбијентално-визуелно-естетских вриједности, често и агресивно, дошло је обележја својеврсног обрачуна са градом.²

² Пушић Љ. (2000): „Србија између урбаног и руралног друштва: један поглед”, Социологија Vol. XLII бр. 3 стр. 440.

ЛИТЕРАТУРА

1. Чалдаровић О. (1987): *Савремено друштво и урбанизација*, Загреб, Школска књига.
2. Чалдаровић О. (1986): *Неочекиване последице планирања развоја градова у Југославији*, у: Социологија Вол. XXVIII, бр. 4: 561-573.
3. Оливера-Роца М. (1989): *Миграција село и град и друштвени развој*, у: Ревиија за социологију Вол. XX, бр. 1-2:129-147.
4. Пушић Љ. (2000): *Србија између урбаног и руралног друштва: један поглед*, у: Социологија Вол. XLII, бр.3: 437-450.
5. Живковић М.(1981): *Прилог југословенској урбаној социологији*, Београд, Завод за организацију пословања и образовање кадрова – Београд.

Ljiljana VUJADINOVIĆ

RURALIZATION OF TOWNS IN THE POST-WAR PERIOD AS A CONSEQUENCE OF INDUSTRIALIZATION

Summary

The post-war period was characterised by a strong process of industrialization. The industrialization process itself was affected by both unplanned activities and certain economic principles, through their successive application. Industrialisation was characterised by great dynamics and tendency of territorial conception. The great inflow of population from rural areas influenced the spatial form of towns (construction of blocks of flats). Coming to towns from various parts and with different interests, they acquired certain features of urban population, retaining at the same time some characteristics of rural mentality.

